

Література

1. Енгельс Ф. Ернст Моріц Арндт / Ф. Енгельс // Маркс К., Енгельс Ф. Твори: у 50 т. – К.: Держполітвидав УРСР, 1958-1985. – Т.41. – 1979. – С. 117-131.
2. Енгельс Ф. Емігранська література / Ф. Енгельс // Маркс К., Енгельс Ф. Твори: у 50 т. – К.: Держполітвидав УРСР, 1958-1985. – Т. 18. – 1962. – С. 501-548.
3. Енгельс Ф. Анти-Дюрінг: Переворот в науці, учинений паном Євгеном Дюрінгом / Ф. Енгельс // Маркс К., Енгельс Ф. Твори: у 50 т. – К.: Держполітвидав УРСР, 1958-1985.– Т. 20. – 1965. – С. 5-342.
4. Енгельс Ф. Людвіг Фейєрбах і кінець німецької класичної філософії / Ф. Енгельс // Маркс К., Енгельс Ф. Твори: у 50 т. – К.: Держполітвидав УРСР, 1958-1985. – Т. 21. – 1964. – С.273-317.

Родигіна Олександра Михайлівна,
аспірант Донецького національного
університету імені Василя Стуса

«ІДОЛИ ПЛОЩІ»: ТРАНСФОРМАЦІЯ СЕНСІВ ПОНЯТТЯ «ІНТЕЛІГЕНЦІЯ»

Характерною ознакою сучасності є неупинний розвиток технологій, що обумовлюють широкий доступ до інформації. Ця обставина послугувала підставою для створення концепції інформаційного суспільства, згідно з якою основними цінностями стають знання та інформація [1, с. 202]. Втім, розповсюдженість та доступність цього ресурсу актуалізує проблеми маніпулювання суспільною свідомістю та відсутності критичного мислення. Не вмючи систематизувати, верифікувати та використовувати інформацію, сучасна людина опиняється в ситуації, що значною мірою нівелює всі технологічні здобутки в цій царині: у певному сенсі, знання стає ще більш елітарним, ніж було раніше, адже тепер противагу йому складає не лише незнання, а й псевдознання, яке є ще небезпечнішим.

Завдяки цьому незмінно актуальною залишається проблема, виокремлена ще Френсісом Беконем в якості однієї з перепон на шляху пізнання. Серед чотирьох таких перешкод (або ідолів) найбільш тяжкими філософ вважав «ідолів площі», що існують внаслідок нерозуміння та викривлення значень понять та термінів [2, с. 325]. Для деяких дефініцій ситуація, описана Беконем, залишається актуальною протягом століть. Зокрема, проблема «ідолів площі» є цілком застосовною до визначення слова «інтелігенція».

Термін «інтелігенція» (від лат. *intelligens* – мислячий, розумний), до середини ХІХ століття застосовувався у значенні певної характеристики людських здібностей, і тільки у 1860-х рр. у Російській імперії це слово починають вживати на позначення певної верстви суспільства. Дослідники зазначають, що, ймовірно, це нове значення було запозичене з польської мови, в якій ствердилось раніше, ніж у російській [3, с. 228]. Протягом 1860 – 1870-х

рр. термін «інтелігенція» застосовувався доволі рідко та не був присутнім в тогочасній довідковій літературі. Лише у другому виданні словника В.І. Даля, що вийшло друком 1881 року, надано визначення інтелігенції як «розумної, освіченої, розумово розвиненої частини жителів» [4, с. 44]. Показово, що слова «інтелігенція» та «інтелектуальний» у цьому виданні знаходяться у межах однієї словникової статті. Пізніше різниця між поняттями «інтелектуал» та «інтелігент» стане предметом дискусій та підставою для виокремлення нових характеристик останнього.

Зважаючи на реалії ХІХ століття, слова «дворянин» та «освічена людина» (а отже і «інтелігент» у тогочасному розумінні) часто були синонімами [3, с. 228]. Станом на початок ХХ століття соціальне тлумачення поняття змінюється: тепер під інтелігентами розуміють не просто освічених людей (становий склад яких на той момент значно розширився), але й носіїв певних етичних характеристик, шукачів справедливості та захисників інтересів народу. Кардинальні соціально-політичні зміни, що відбулися на території колишньої Російської імперії у першій чверті ХХ століття, спричинили смислову трансформацію поняття «інтелігенція»: воно потрапило до зони впливу радянської ідеологічної машини та набуло значення важливого компонента для побудови нового суспільства.

Так, «Велика Радянська Енциклопедія» присвячує цьому терміну розлогу статтю, в якій усталено активно цитуються праці В. Леніна та Й. Сталіна, транслюється офіційна позиція держави щодо місця та ролі інтелігенції в ній – як прошарку, позбавленого власної політичної ролі та керованого панівним класом, якому вона служить. Виходячи з цього, виокремлюються буржуазна інтелігенція (термін, що в тексті має яскраво негативну конотацію) та соціалістична (або ж радянська) інтелігенція – принципово нове явище, що, як зазначається, постало після перемоги соціалізму [5, с. 270 – 273]. Втім, подібна класифікація не є достатньо науковою і має більш ідеологічне, ніж академічне наповнення. Внаслідок цього, поняття «інтелігенція» не лише стає більш розмитим та заплутаним, але й згодом набуває реноме застарілого, політично ангажованого терміну-кліше.

У пострадянський період існують два найпоширеніші підходи до розгляду предмету: перший наслідує радянську традицію, а другий тяжіє до відновлення дореволюційного дискурсу. Таким чином, сьогодні тлумачення поняття «інтелігенція» у філософських словниках варіюється від «соціальна група, що складається з людей, професійно зайнятих розумовою працею» [6, с. 211] до «духовно провідний прошарок народу» [7, с. 180] – і кожне з цих визначень має під собою певну історичну базу та світоглядну традицію. Втім, не виникає сумнівів, що ці підходи не є єдиними – а скоріше більш усталеними та традиційними.

Перераховані обставини ускладнюють вивчення теми, водночас актуалізуючи необхідність здійснення зважених наукових досліджень у цій царині. Зважаючи на це, пропозиція розгляду поняття «інтелігенція» у контексті його первинного філософсько-гносеологічного сенсу [8, с. 204] набуває нового оригінального наповнення у світлі проблеми правильного

застосування термінів, реконструкції їх смислів і значень, і, отже, символічного повалення «ідолів площі» навколо даного поняття.

Література

1. Філософія: Навчальний посібник / [За ред. Т.О. Сілаєвої]. – Тернопіль: Астон, 2008. – 360 с.
2. Бэкон Ф. О достоинстве и приумножении наук / Ф. Бэкон // Сочинения. В 2 томах. – М.: Мысль, 1971. – Т. 1. – С. 86 – 546.
3. Виноградов В.В. История слов / В.В. Виноградов. – М.: Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН, 1999. – 1138 с.
4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. – СПб., 1881. – Т. 2. – 807 с.
5. Большая Советская Энциклопедия / [Гл. ред. Б.А. Введенский]. – М.: Большая советская энциклопедия, 1953. – Т. 18. – 619 с.
6. Глезерман Г.Е. Интеллигенция / Г.Е. Глезерман // Философский словарь / [под ред. И.Т. Фролова]. – М.: «Республика», 2001. – С. 211.
7. Интеллигенция / Философский словарь: Основан Г. Шмидтом / [ред. Г. Шишкофф, В.А. Малинин]. – М.: Республика, 2003. – С. 180 – 181.
8. Интеллигенция / Словарь философских терминов / [ред. проф. В.Г. Кузнецова]. – М.: «ИНФРА-М», 2005. – С. 204.

Шепетяк Олег Михайлович

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії
Київського університету
імені Бориса Грінченка

ФІЛОСОФІЯ НАРОДЖЕНА РЕЛІГІЄЮ

Особливим феноменом релігійного життя греків стала філософія. Сьогодні Грецію називають колыскою філософії, а навколо питання про її виникнення сформувалося стільки легенд, що знайти правду вкрай важко. Давньогрецька філософія стала предметом найрізноманітніших спекуляцій: кожна ідеологія шукала в ній свої коріння, часто жахливо спотворюючи її сутність. Впродовж багатьох десятиліть брехлії, які намагалися знищити духовні підвалини людства і виховати атеїстично зріле варварське покоління, прокопували прірву між філософією і релігією. Саме тому сьогодні неприйнятно згадувати про філософію в релігієзнавчих дослідженнях, а в підручниках з філософії відсутні згадки про релігію. Ким тільки не ставали ранні грецькі філософи у творах таких дослідників: хіміками і фізиками, астрономами і політиками, юристами і революціонерами. При цьому свідомо замовчувались ті визначальні риси грецьких філософів, які дають можливість зрозуміти зміст їхнього життя. Якщо відмежуватись від усього спотвореного матеріалу, яким рясніють підручники, і завдати собі невеликого клопоту, щоби відкрити тексти оригіналів, в тій мірі, в якій вони збереглися і доступні нам, філософи Стародавньої Греції постають